

VZPOMÍNÁNÍ NA RUKOPISY

RUKOPISY KRÁLOVÉDVORSKÝ A ZELENHOŘSKÝ V MEMOÁROVÉ LITERATUŘE

DALIBOR DOBIÁŠ

Značnou oblibu memoárů v závěru 19. a na počátku 20. století lze spojit s rozvojem publicistiky, oslavující významné muže a ženy národa, resp. se soudobými reflexemi formování novodobé společnosti vůbec a hledáním místa individua v ní.¹ RKZ, které se staly jedním ze symbolů národního společenství – zprvu v diskusích a střetech vlasteneckých elit, od třicátých a čtyřicátých let s rozvojem českojazyčných médií a školské výuky postupně i mezi širší veřejností –, roku 1886 však byly označeny za romantické falzum a následně de facto dekanonizovány, představují v memoárech nápadně četný motiv: žádné české umělecké dílo 19. století (s jistou výjimkou budovy Národního divadla v Praze) nedošlo ve vzpomínkách současníků, zvláště spisovatelů, vědců a účastníků rukopisových sporů, stejně široké pozornosti a nezrcadlí tolik paměťových praktik, a to i přesto, že RKZ netvoří konstantní motiv memoárů,² resp. jejich iniciační, integrující a další funkce se v nich ocitají v konkurenci jiných textů a médií.³

V následujících řádcích se pokusíme tento jejich ohlas v memoárové literatuře vyložit a klasifikovat. Zprvu však musíme věnovat pozornost strategiím autorů vzpomínkových děl a strukturním funkcím, jež v nich RKZ plnily obecně: žánr totiž, jak

¹ Memoárová literatura procházela sice v řadě svých podob (drobných vzpomínkách, stylizaci povídek jakožto vzpomínek podepřených fakticitou, záznamech a denících apod.) českou literaturou celého 19. století, jako literární žánr se zde však konstituovala zvláště od 60. let 19. století, kdy se objevily *Paměti z mladších let života* Jana Kollára (1863), současně i další texty. Roku 1901 konstatoval Václav Flajšhans, že „[m]álo jest knížek, které by se v určitých kruzích inteligence těšily takové oblibě jako memoáry, paměti, zápisky, deniky a jak se ještě takové přímé zprávy autorovy o sobě a svých jmenují“ (FLAJŠHANS 1901). Rostoucí úspěch memoárů vedl nakladatele, aby vhodným kandidátům přímo navrhovali jejich vydání (viz např. TOUŽIL 1906: 62). Přesto se množily, vedle kritických postojů k fakticitě těch či oněch pamětí, i stesky na poměrnou chudobu českých memoárů, na skutečnost, že díla významných osobností zůstala nedokončena, pouze ve zlomcích apod. a že se často až přespříliš soustředí na dobu dětství proti pozdějším významným dějům národa (FLAJŠHANS 1901; A. NOVÁK – J. V. NOVÁK 1936–1939: 814 ad.). Literární hodnota pamětí, patrná nejpozději od modernistických reflexivních přístupů k žánru, např. v *Konfesiích literáta* Josefa Svatopluka Machara (1901), v očích posuzovatelů naopak zpravidla stála pod jejich cenou historickou.

² V dalších se zpřítomňují okrajově, např. v charakteristice Oldřicha Seykory jako „statečn[ého] obránce pravosti Rukopisu královédvorského“ (GUTH-JARCOVSKÝ 1929: 127), eventuálně jako obecná součást jazyka a jeho ustálených obrátů: „[J]ediný zdál se ‚mít chuti na ty vrahy‘.“ (J. V. FRIČ 1960: 201)

³ Zvláště spisovatelé vzpomínali na zážitky, jež představovala pro jejich tvůrčí počátky četba Máchova *Máje* (např. A. JIRÁSEK 1932: 294) či děl současnějších (MACHAR 1984: 69n).

již naznačeno, nabízel spíše než nestrannou kroniku 19. století možnost spojit veřejné se soukromým, a dodat tak moderní existenci v příslušném kolektivu smysl. V souvislosti s tím docházelo k selekci a stylizaci výpovědí o minulosti, které se v té či oné míře, na rozhraní vlastní zkušenosti a optiky doby, v níž memoáry vznikaly, vymezovaly vůči figurám vzpomínání, a nově konstruovaly kolektivní paměť (J. ASSMANN 2001: 38). Hledajíc nadosobní smysl života, nabývala často ambivalentní vzpomínka vyhraněných rysů, zároveň znaků, které ji pojily s určitým společenstvím, názorovým proudem, v rovině druhotné sémiotické struktury literárním žánrem apod., a spojovala se přitom s očekáváním a praktikami publika memoárové literatury.⁴

VZPOMÍNÁNÍ NA RUKOPISY JAKO KONSTRUKČNÍ PRVEK MEMOÁRŮ

Co se Rukopisu královédvorského týče, náležel Svatopluk Čech mezi – nevěřící. Na gymnáziu byl tehda RK arci ještě obligátní četbou jakožto dokument pravosti nade všechnu pochybnost povznešené, naše pak Květova „staročeská mluvnice“ měla RK za jeden z hlavních svých pramenů a pilířů; ale někteří z nás, zejména Svatopluk Čech, Otakar Hostinský, pisatel těchto řádků a snad jiní ještě septimáni a oktáváni považovali jej nikoli snad na základě polemických spisů Dudíkových a Fejfalíkových, kterých jsme vůbec do podrobností neznali, nýbrž na základě vlastního uvažování a přemýšlení za apokryf, za padělek, aspoň pokud se týče času nebo doby jeho vzniku.

(HELLER 1916: 58)

Nejen obrazný jazyk vzpomínek, nýbrž i příležitostné faktografické napětí mezi nimi, jako v citovaných výročí Serváce Bonifáce Hellera a Svatopluka Čecha, který se ve vlastních memoárech ve skutečnosti vyznal z někdejší víry v rukopisové zlomky (viz zde s. 34), dosvědčují, že RKZ jako figura vzpomínání vystupovaly v memoárech selektivně, kontextualizovaně a stylizovaně („Paměť si [...] počíná rekonstruktivně. Minulost se v ní neuchovává jako taková, nýbrž je soustavně

⁴ Memoárům se v daném směru ostatně blíží i biografie a svědectví současníků, ať už se jedná o osoby nejbližší (vzpomínky Marie Gebauerové či Alice Masarykové na otce), či vzdálenější (svědectví, jak RK zapůsobil na mladého sochaře Václava Levého; ANONYM 1870a). Ani hranice mezi memoáry, fejetony, historií apod. není vždy zřetelná. Například *Vzpomínky a úvahy starého vlastence* Jakuba Malého, které obsahují výklady mj. o nálezu RKZ a založení Muzea jako o počátku nového rozvoje národního ducha (MALÝ 1872: 24n), představují spíše dějiny obrození podepřené osobní autoritou a objektivizovanými zkušenostmi. K možné klasifikaci memoárů srov. kupř. (VÁLEK 1984).

reorganizována proměňujícími se referenčními rámci přítomnosti“, J. ASSMANN 2001: 41–42).⁵ Kladou vedle potřeby ověřit přesvědčivost a informační hodnotu toho kterého postoje k *RKZ*, přenášeného do minulosti, především otázku po principech jeho zakotvení v memoárových dílech, ve spojení s proměňujícím se rukopisovým diskurzem v průběhu doby, resp. širším historickým narativem o nejstarší české minulosti (národnostní střet ve vzpomínce Svatopluka Čecha versus kritická iniciace v případě S. B. Hellera), pozicí a postoji jejich autora napříč časem, případně jeho pozdější autoritou a komunikačními strategiemi, konečně literární strukturou příslušných pamětí.

Memoáry, jinými slovy, mohou ovšemže posloužit jako pramen rozvíjející diskurz soukromými informacemi (tuto rovinu autoři ostatně sami vyzdvihovali, užívající starších zápisků, dopisů ad.; např. J. V. FRIČ 1957: 99; TOMEK 1904–1905). Vůbec tak nabízejí, ve srovnání s dalšími prameny, „vnitřní“ a potenciálně přesvědčivý pohled na události (RANDÁK 2006). Jejich věcnou hodnotu na druhé straně ovlivňují a s dalšími typy pramenů je sblížují selektivní⁶ a stylizační postupy.⁷ Pozornost ovšem zasluží i autority jejich tvůrců a „druhý život“ těchto autorit. Například o – vůči diskurzu obránců nikoli kontrastní – informaci z paměti Albína Bráfa, že agresivitu rukopisového boje roku 1886 vyprovokovaly Masarykův úvod ke Gebauerovu rukopisovému pojednání a pojednání samo, zatajené některým členům *Athenaeae*, spolu s „nihilistickým“ postojem redaktora (BRÁF 1922: 17n), opírali svůj výklad o Masarykovi Viktor Dyk, Karel Kramář (K. KRAMÁŘ 1937: 92n) aj.⁸ Bráfovu fakticitu naopak zpochybňoval a na nečasovost jeho soudu poukazoval Miloslav Hýsek (HÝSEK 1922).

⁵ Již Otokar Fischer konstatoval, uvažuje o memoárech: „Vzpomínka toho, jenž zaznamenává své memoáry, bývá zakalena, přistupují nové tendence, aktuální zájmy, úmysly směřující k budoucnu, a básník nemá oně úcty k faktům, oně nepodplatné spravedlnosti, oně ‚zbožnosti k bezvýznamnému‘, jež bádajícímu duchu a zvláště filologovi platí za kardinální ctnosti.“ (O. FISCHER 1913/1914: 211)

⁶ Součástí „vnitřního“ pohledu bývá totiž marginalizace událostí. V našem případě zůstávají zpravidla stranou zpřítomnění *RK* v pozapomenutých společenských podnicích; nápadné je však i přehlížení či zkreslování protivníků (např. paměti Josefa Václava Friče, jakkoli postupují obranně, se starším sporům o *RKZ* většinou vyhýbají, kritikové jako Julius Feifalik v nich vystupují mimoděk, J. V. FRIČ 1960: 267), eufemismy k postupům vlastní strany, např. pokud jde o aktéry roku 1886 (srov. HÝSEK 1922) či snahy obránců rehabilitovat *RKZ* po roce 1938 (L. MATOUŠEK 1958: 31). Informace se současně neobjevují vždy přímo (teprve náhled do Poklopova dějepisu, jehož formativní roli na svoje někdejší historické vědomí, představu o místě slovanských Čechů ve světě a jeho konstanty v minulosti zmínil Josef Svatopluk Machar, ozřejmuje potenciální význam *RKZ* pro dorůstajícího básníka, MACHAR 1984: 34).

⁷ Bylo tak kupř. zjištěno, že Alois Jirásek napsal paměti s historiografickou cenou, ovšem některými omyly (HLADKÝ 2000), a že strohé a objektivizující líčení osobního života tohoto spisovatele v jeho pamětech neodpovídá svědectví korespondence, a to nejen z důvodu časového odstupu, nýbrž také záměru díla (M. SOCHOROVÁ 2015).

⁸ Kramář, usiluje ve vztahu k *RKZ* o smířlivý, shrnující postoj, přímo nečasově, jakoby s autoritou svého minulého postoje, spojil kritiku národních dogmat a realistů, nazíraných se staršími momenty rukopisových obran, do jednoho celku (K. KRAMÁŘ 1937: 80).